2-чи чәдвәл

Пајызлыг буғда әкинләриндә сары пас хәстәлијинә гаршы ТИЛТ-37,5 ис. т. вә ТИЛТ 25%-к. е. функсиләринин сынагы. (1996-1998-чи илләр).

Вариантлар	Мәсариф нормасы кг/һек; л/һек.	Дәрманламадан әввәл хәстәлијин инкишафы %-лә	Препаратын техники сәмәрәси %-лә			
			5-чи күн	10-чу күн	15-чи күн	20-чи күн
ТИЛТ-37,5 ис.т.	0,15	15	20,4	30,5	40,2	49,8
	0,25	—	32,3	58,7	78,5	94,2
	0,33	15	70,5	88,6	95,3	98,4
ТИЛТ 25% к.е.	0,5	15	21,6	34,3	44,5	55,7
	0,5	15	36,7	65,4	89,7	95,8
	0,8	15	75,8	91,6	97,4	99,3
Нәзарәт (дәрмансыз)	—	15	65,8	85,4	95,6	100

Гејд: Нәзарәт вариантында хәстәлијин инкишафы көстәрилмишдир.

Көрүндүјү кими, буғдада сары пас хәстәлијинә гаршы ТИЛТ 37,5 суда исланан тозунун техники сәмәрәси дәрманламадан 20 күн сонра 0,25 вә 0,33 кг/һек мәсариф нормасы илә чиләнмиш тәчрүбә вариантларында техники сәмәрәлилик 94,2 вә 98,4%-ә бәрабәр олмушдур.

Сары пас хәстәлијинә гаршы ТИЛТ 25%-ли к.е. функсидинин 0,5 вә 0,8 л/һек. мәсариф нормаларында техники сәмәрәлилији исә 95,8-99,3%-ә бәрабәр олмушдур.

Үмумиләшдирилмиш, 1996-1998-чи илләрдә пајызлыг тахыл әкинләриндә апарылмыш сынаг-тәчрүбә ишләринин нәтичәси көстәрди ки, ТИЛТ 37,5 ис.т вә ТИЛТ 25% к.е. функсидләри буғданын унлу шеһ вә сары пас хәстәликләринә гаршы чох сәмәрәли вә перспективлидир.

Белә ки, дәрманлардан сонра тәчрүбә вариантларындан һәр ики хәстәлик башланғычынын биткиләрдә тәкрар сирајәтләнмә һалы мүшаһидә едилмәди. Һәмин функсидләрлә чиләнмиш тәчрүбә вариантларында сүнбүлләрдә ири дәнләрин әмәлә кәлмәси вә биткиләрин көвдә вә јарпагларынын нәзарәт вариантындакы биткиләрлә мүгајисәдә даһа күчлү инкишаф етдији мүшаһидә едилди.

Көрүндүјү кими, ТИЛТ 37,5 ис. т. вә ТИЛТ 25%-ли к. е. функсидләри систем тә'сирә малик олмагла, хәстәлик төрәдичиләринин инкишафына илк анда битки һүчејрәси дахилиндә мане олараг, ону мәһв етмәк габилијјәтинә маликдир. Она көрә, ТИЛТ 37,5 ис. т. вә ТИЛТ 25%-ли к. е. функсидләринин мүаличәви хүсусијјәтләрини нәзәрә алараг пајызлыг тахыл әкинләриндә унлу шеһ вә сары пас хәстәликләринә гаршы онларын тәтбиг олунмасы чох фајдалыдыр.

ҮЗҮМ ӘКИНЛӘРИНДӘ КАРАНТИН ОЛАН БИРСҮТУНЧУГЛУ ГЫЗЫЛСАРМАШЫГЛА МҮБАРИЗӘ

Ф. Ә. АҒАЈЕВ, кәнд тәсәррүфаты елмләри намизәди,
С. Ә. ӘЛИЈЕВ, елми ишчи.

Азәрбајчан Елми Тәдгигат Битки Мүһафизә Институту

Чичәкли али паразит олан бирсүтунчуглу гызылсармашыг (Cuscuta monoguna Wahl) күчлү шахәләнән шнуршәкилли көвдәјә маликдир. Көк вә јарпагдан мәһрум олан хлорофил пигменти олмајан бу алаг оту үзвү маддәләр синтез етмәк габилијјәтинә малик дејилдир. О һәјатыны давам етдирмәк үчүн тәләб олунан гида маддәләринин үзәриндә паразитлик етдији биткиләрдән алараг онларын зәифләјәрәк мәһв олмасына сәбәб олур.

Әввәлләр Азәрбајчанда гејд едилмәјән monoguna јарым чинсинин нүмајәндәси олан бирсүтунчуглу гызылсармашыг илк дәфә 1989-чу илдә Азәрбајчанда, АзЕТБМИ-и әмәкдашлары тәрәфиндән гејд едилмишдир. Бу паразитин республиканын гәрб бөлкәсиндә - Товуз, Шәмкир, Ханлар, Самух рајонларында вә Бејләган рајонунун үзүмчүлүк тәсәррүфатларында даһа кениш јајылараг күчлү зијан вурдуғу мүәјјән едилмишдир.

Бирсүтунчулуглу гызылсармашығын торпагда гышлајан тохумлары һава вә шәраитиндән асылы олараг феврал ајынын ахыры, март ајынын әввәлләриндә чүчәрәрәк инкишаф етмәјә башлајыр ки, бу үзүм бағларында илк алаг чүчәртиләринин инкишаф етдији вахта тәсадүф едир. Мүәјјән едилмишдир ки, тохумдакы еһтијат гида маддәләринин һесабына 15-17 күн сәрбәст јашамаға надир олан сармашыг чүчәртиләри көстәрилән мүддәтдә 25-30 см-ә гәдәр узана билир. Сармашыгла сирајәтләнмиш үзүм колларында јарпаглар сағлам коллара нисбәтән гыса бир заманда саралыб гурујараг төкүлүр, мәһсулдарлығы кәскин шәкилдә азалыр. Күчлү сирајәтләнмиш коллар тамамилә мәһв олур. Үзүм колларынын мәһв олмасы паразит тәрәфиндән су вә гида маддәләринин сорулмасы илә јанашы битки чәтиринин сармашыгла өртүлмәси нәтичәсиндә фотосинтез просесинин позулмасы илә изаһ едилир. Мүәјјән едилмишдир ки, сармашыг чүчәртиләри чансыз әшјалара, мәһв олмуш битки галыгларына раст кәлдикдә гаусторија әмәлә кәтирмирләр. Сармашыг мај ајынын ахырларында чичәкләмәјә башлајыр. Күтләви чичәкләмә ијун-ијул ајларына тәсадүф едир. Бу заман көвдәнин бүтүн сәтһи сых шәкилдә чичәклә өртүлү олур. Чичәкләр фырча шәкилли олуб, көвдәдә груп һалында јерләширләр. Чичәји әсасән сарымтыл-чәһрајы вә ја ағ рәнкдә олур. Чичәкләнмәдән сонра чичәк јатағы әсасында паразит мејвәси олан гутучуглар әмәлә кәлир. Һәр гутучуг ичәрисиндә сармашығын кәләчәк инкишафыны тә'мин едән 2-3 әдәд тохум јерләшир. Тохумлар дишли олуб јан тәрәфдән басыгдыр. Мүәјјән едилмишдир ки, бир тохумдан әмәлә кәлмиш чүчәрти орта һесабла 28-40 минә, бә'зән 100 минә гәдәр тохум верә билир.

Паразитин мүхтәлиф биткиләрдә инкишаф етмәси, јүксәк мәһсулдарлығы, тохумларын узун мүддәтли чүрүмә габилијјәтини сахламасы, көвдә васитәсилә чохалма габилијјәти, чох мүхтәлиф үсулларла јајылмаға ујғунлашмасы вә мүхтәлиф шәраитдә јашамаг габилијјәти она гаршы мүбаризә ишини чәтинләшдирир.

Бүтүн сармашыглар кими бирсүтунчуглу гызылсармашыг да карантин алаг оту олдуғундан биринчи нөвбәдә карантин тәдбирләри һәјата кечирмәклә чичәкли али паразитин јени саһәләрә јајылмасы мәһдудлашдырылмалыдыр. Бу мәгсәдлә алаг отунун јајылдығы бағлардан әкин материалларынын истифадә едилмәси гадаған едилмәли, мүхтәлиф торпаг бечәрән аләт вә машынлар сирајәтләнмиш бағларда ишләдикдән сонра чидди тәмизләнәрәк дикәр бағларда ишләнмәлидир. Сирајәтләнмиш бағлардан чыхан суварма сујундан дикәр бағларда истифадә едилмәлидир.

Бу тәдбирләри әсасән ики истигамәтдә апарылмалыдыр.

1. Паразитин торпагдан мөвчуд тохум еһтијатларынын азалдылмасы.

2. Бағларда алагларын јајылдығы ағачларын мәһв едилмәси.

Бу мәгсәдлә векетасијанын сонунда саһәләрдә сирајәтләнмиш коллар мүәјјән едилмәли, еркән јазда марат ајынын ахырына гәдәр аралыг саһиб биткиләри мәһв етмәк мәгсәди илә бүтүн саһәдә олмаса да, һәмин үзүм колларынын әтрафы белләнәрәк алаг отларындан тәмизләнмәлидир. Паразитин чүчәртиләрини мәһв етмәк мәгсәдилә апрел ајынын ахыры, мај ајынын әввәлләриндә колларын әтрафынын јумшалдылмасы тәкрар едилмәлидир. Сирајәтләнмиш саһәләрдә бичвурманын дикәр саһәләрә нисбәтән хүсусилә еркән апарылмасы да, сармашығын јајылмасыны гисмән мәһдудлашдырыр.

Векетасијанын сонунда сирајәтләнмиш коларын чәтир алтына хүсуси өртүкләр салмагла коллар сиркәләнәрәк тохум јығылмалыдыр. Гисмән сирајәтләнмиш колларда ајры-ајры будаглар, күчлү сирајәтләнмиш коллар исә тамамилә кәсиләрәк саһәдән чыхарылыб јандырылмалыдыр.

Агротехники тәдбирләрин фонунда ашағыдакы кимјәви тәдбирләрин һәјата кечирилмәси төвсијә олунур. Бу тәдбирләр әсасән 3 истигамәтдә апарылмалыдыр.

1. Еркән јазда алаг отлары чыхмамышдан габаг колларын диби белләнмәли, сонра торпаг һербисидләриндән

симазин, атразин, прометрин вә с. 10 кг/һа препаратлардан истифадә едилмәлидир.

2. Векетасијанын сонракы мәрһәләсиндә иглим амилләриндән асылы олараг апрел ајынын 1-2 онкүнлүјүндә алаг отлары там чүчәрдикдән сонра гызылсармашығын чүчәртиләри 10-12 см-ә чатдыгда утал һербисиди илә 2,5-3,0 л/һа чиләмә апарылмалыдыр. Аралыг саһиб биткиси олан, сонрадан чүчәрән јајлыг алаг отларына гаршы мүбаризә иши ијун ајынын ахырларында тәкрар едилмәлидир.

3. Сармашыг үзүм тәнәјинин үзәринә кечдикдән сонра утал һербисидинин 0,4-0,5 л/һа нормасында истифадә едиләрәк сирајәтләнмиш үзүм колларында чиләмә апарылмалыдыр. Чиләмә заманы үзүмүн колланма дәрәчәсиндән асылы олараг һектара 800-1000 л ишчи мәһлулу мәсариф едилмәси төвсијә олунур.

Бүтүн јухарыда көстәрилән тәдбирләрдән комплекс истифадә едәрәк бирсүтунчуглу гызылсармашыгла мүвәффәгијјәтлә мүбаризә апармаг олар.

МӨВСҮМИ ХӘСТӘЛИКЛӘР ВӘ ОНЛАРА ГАРШЫ АПАРЫЛАН МҮАЛИЧӘ ПРОФИЛАКТИКА ТӘДБИРЛӘРИ

Н. А. ГАСЫМОВ,
бајтарлыг елмләри намизәди

Республикада апарылан ислаһатлар нәтичәсиндә ичтимаи тәсәррүфатлар ләғв едилмиш вә онун әвәзиндә јени өзәл тәсәррүфат гурумлары јарадылмышдыр. Өзәл тәсәррүфатларын әсас кәлирли саһәләриндән бири һејвандарлыгдыр. Һејвандарлығы инкишаф етдирмәк вә онун мәһсулдарлығыны артырмаг ән вачиб вә актуал мәсәләләрдән биридир.

Һазырда елә хәстәликләр мөвчуддур ки, һејвандарлығын инкишафына бөјүк игтисади зијан вурур. Белә хәстәликләрә биринчи нөвбәдә ган-паразитар хәстәликләри дахилдир. Ган-паразитар хәстәликләринин беш (тејлериоз, пироплазмедоз, анаплазмоз, бабезиоз, франсомелиоз) нөвү мөвчуддур. Онлардан ирибујнузлу мал-гара арасында ән кениш јајыланы тејлериоз, пироплазмидоз вә анаплазмидоздур. Даварлар арасында исә бабезиоз вә анаплазмоздур. Көстәрилән ган-паразитар хәстәликләри һәм ајрылыгда, һәм дә гарышыг формада кечәрәк күтләви тәләфат верир.

Апарылан мүајинәләр көстәрир ки, ган-паразитар хәстәликләринин мөвсүми, ган-паразитар хәстәликләринин төрәдичиләрини кечирән кәнәләрин фәаллашма мөвсүмү илә ујғун кәлир. Республикада ган-паразитар хәстәликләри иглим шәраитиндән асылы олараг бүтүн зоналарда (аран, дағәтәји, дағ) ејни вахтда мүшаһидә олунмур.

Аран зонасында ган-паразитар хәстәликләри мал-гара арасында апрелин орталарында гејд олунур вә октјабрын ахырына гәдәр давам едир. Хәстәлијин максимум дөврү мај вә ијул ајларына тәсадүф едилир. Дағәтәји зоналарда бу хәстәликләр мај ајындан башлајыр вә ијунун ахырынадәк давам едир. Хәстәликләрин күтләви кедиши исә ијунун икинчи онкүнлүјүндән башлајыб ијулун икинчи онкүнлүјүнә гәдәр давам едир.

Дағ зоналарында исә ган-паразитар хәстәликләри ијун ајындан башлајараг сентјабрын орталарына кими давам едир. Хәстәлијин максимум дөврү ијулда тәсадүф едилир.

Ган-паразитар хәстәликләринин төрәдичиләрини кечирән иксодиде вә аргасиде кәнәләри әсасән отлагларда, төвләләрдә, јатагларда вә илин мүәјјән фәсилләриндән мал-гара үзәриндә паразитлик едир. Одур ки, мал-гараны кәнәләрдән горумаг мәгсәдилә илин исти дөврләриндә хлорофос, севин, фазалон, БИ-58 препаратлары илә нөвбәли тә'лимата мүвафиг һәр 7 күндән бир чимиздирмә апарылмалыдыр.

Гојунчулуг көчәри олдуғундан чимиздирмәнин 4 дәфә апарылмасы әлверишлидир. Онлардан биринчи чимиздирмә гырхымдан сонра, икинчи чи-